

מדריך לערב פסח שחל בשבת תשס"ח

מאת: הרב אריה א. פרימר (עודכן כ' אדר ב' תשס"ח)

הערות:

- 1) מספר המקורות המופיעים הוא מינימלי כדי לשמור על בהירות ההסבר.
- 2) ראשי תבות: או"ח – שולחן ערוך, אורח חיים; מ"ב – משנה ברורה; אג"מ – שו"ת אגרות משה
- 3) הזמנים המופיעים כאן מתאימים לשעון קיץ לאזור רחובות בישראל ומתאימים למנהגים המקובלים בישראל "לחומרא": מגן אברהם לפני הצהרים וגר"א אחה"צ.

I. כללי

מקדימים תענית בכורות ליום חמישי בבוקר. בדיקת חמץ תתקיים עם ברכה ביום חמישי בערב. יש למכור, לסלק או לבער כל החמץ שאינו נחוץ לארוחות יום ששי או שבת לפני יום ששי בבוקר בשעה 11:15 (דהיינו בסוף חמש שעות זמניות - שעת ביעור הרגילה בכל שנה). כמו כן, יש להכשיר את הבית עד ליום ששי אחה"צ, ולהשתמש רק באוכל ובכלים הכשרים לפסח - להוציא אולי לחם עבור לחם משנה. כל ההכנות לסדר (הפרשת חלה מהמצות, הכנת מרור, חרוסת, מי מלח צליית הזרוע וביצה לקערה) צריכות להיות מוכנות לפני שבת. אין לעשות בשבת שום הכנות לסדר או לחג.

II. עקרונות בסיסיים

א. מצה

- 1) קיים איסור הלכתי לאכול מצה בערב פסח (או"ח סי' תע"א, ב'). רוב הפוסקים סוברים כי האיסור מתחיל מהבוקר היינו עלות השחר (שם מ"ב סעי' י"ג). מעוט הפוסקים מחמירים מהערב הקודם (אג"מ, או"ח ח"א, סי' קנ"ה). יש נוהגים לא לאכול מצה מפורים או מראש חודש ניסן.
- 2) לפי רוב הפוסקים, האיסור חל גם על מיני מאפה הכוללים קמח מצות (כלומר עוגות ועוגיות) אבל לא כאלה שבושלו (קניידלך – כופתאות) (או"ח סי' תמ"ד, מ"ב סעי' ח'; או"ח סי' תע"א, מ"ב ס"ק כ) או טוגנו כמו מצה ברייט, חרמזלך (הרב צבי כהן, ערב פסח שחל בשבת, פרק כ"א, סעיף ה' והערה י').
- 3) כדי להבטיח שהמצה תאכל בתאבון בליל הסדר, חז"ל אסרו לאכול מצה מטוגנת או עשירה (ראה להלן פסקה II.ג) החל מאמצע אחה"צ (סמוך למנחה קטנה, דהיינו שלוש שעות זמניות לפני השקיעה), כלומר 3:57 אחה"צ.

ב. לחם (חמץ)

- 1) עפ"י ההלכה, אסור להשתמש בחמץ בערב פסח (שבשנה זו חל בשבת) אחרי 9:56 בבוקר (דהיינו בסוף ארבע שעות זמניות).
- 2) יש לסלק את כל החמץ ולומר "כל חמירא" עד 11:15 בבוקר (דהיינו בסוף חמש שעות זמניות).
- 3) ניתן לסלק חמץ על ידי שטיפתו באסלה שבשירותים.

ג. מצה עשירה (מצה העשויה ממיץ פירות או ביצים במקום מים)

- 1) ספרדים משתמשים במצה עשירה בפסח ומותר להם לאכול מצה עשירה בערב פסח עד סמוך למנחה קטנה [היינו, עד 3:57 אחה"צ; ראה לעיל פסקה II.א.3] (או"ח סי' תמד, א, וסי' תע"א, ב). אולם, מנהג האשכנזים הוא להמנע מלאכול זאת אלא לזקנים או חולים (או"ח סי' תס"ב, סעי' ד'). מצה עשירה אינה חמץ ומותר לשומרה בבית (שם מ"ב סעי' ט"ז).
 - 2) קיימים שלושה מנהגים לגבי זמן התחלת החומרה למנהג האשכנזים:
 1. מזמן איסור אכילת חמץ לפי ההלכה, היינו 9:56 בבוקר (אג"מ, או"ח ח"א, סי' קנ"ד וקנ"ה; הרב יהושע כ"ץ; הרב אלישע אבינר).
 2. מחצות היום היינו 12:39 אחה"צ שהוא זמן התחלת איסור אכילת חמץ מהתורה. (נודע ביהודה, מהדורא קמא, או"ח, סי' כח).
 3. מסמוך למנחה קטנה כלומר 3:57 אחה"צ [ראה לעיל פסקה II.א.3] (דרך החיים, הלכות פסח; ערוך השולחן, או"ח סי' תמ"ד סעי' ה'; הרב אליעזר זילבר; הרב שלמה גורן, תרומת הגורן, סי' קג; הרב נחום רבינוביץ; ועיין עוד ביחווה דעת ח"א, סי' צ"א, אות י"ב).
- מותר לילדים לאכול מצה עשירה כל ערב פסח (הרב מ. פיינשטיין מובא ע"י הרב שמחה

וויסמן).

(3) בד"כ מברכים מזונות ועל המחיה על מצה עשירה. אולם כשהיא משמשת כלחם – במיוחד בסעודת מצוה (כמו סעודת שבת) וזה נאכל ביחד עם אוכל נוסף, מברכים המוציא וברכת המזון (אג"מ, או"ח ח"א, סי' קנ"ד וקנ"ה; יחוה דעת ח"א, סי' צ"א, אות י"ב; ערב פסח שחל בשבת פרק ט"ו הערה י"ז). יש לאכול לפחות כזית (כ-10 גרם או בערך 1/3 מצה - שיעורים דרבנן: מבוסס על "סידור פסח כהלכתו", ח"ב, פרק ח; "הלכות פסח" של הרב שמעון איידר, פרק כ"א, ד', ז'; הרב נחום רבינוביץ) כדי לברך ברכת המזון (או"ח סי' קפ"ד סעי' ו'). אולם יש לאכול לפחות כביצה (כ-20 גרם או בערך 2/3 מצה) כדי לצאת ידי חובת סעודת שבת (או"ח סי' רצ"א סעי' א', מ"ב סעי' ב').

ד. קטניות (מנהג האשכנזים לא לאכול אורז או קטניות בפסח)

דעת הפרי מגדים (אשל אברהם, או"ח תמ"ד, ס"ק ב) שמותר לאכול קטניות בערב פסח, ואין לאסור אלא בפסח עצמו. אולם דעת החוק יעקב (או"ח, תע"א, ס"ק ב) לאסור אכילתם אף בערב פסח החל מסוף זמן אכילת חמץ (9: 56), ונראה שכן המנהג (שו"ת שבט הלוי, ח"ג, סוף סי' לא; נטעי גבריאל, חג הפסח, ח"ב, פרק לח, ס"ק יד; "סידור פסח כהלכתו", ח"א, פרק טז, סעיף י', הערה 43 בשם הרב יוסף שלום אלישיב; הלכות חג בחג, חג הפסח, פרק יב, סעי' טו מציע שהמנהג מתחיל מחצות [היינו 12: 39 אחה"צ]). בודאי שניתן לאכול קטניות בליל שבת. הם אינם חמץ ומותר לשומרם בבית.

III. אפשרויות לשלוש סעודות

א. ליל שבת: להשתמש בחלה או פיתה (פיתה עושה פחות פירורים), מצה אם המנהג מאפשר או מצה עשירה. אם משתמשים בחלה או פיתה יש לברך המוציא על לחם המשנה רחוק מהשולחן. יש לאכול את החלה מעל מגבת נייר או צלחת חמץ, לאסוף את כל הפירורים ולשטוף אותם באסלה. את הצלחת יש לשטוף בכיור האמבטיה ולשים אותה עם כלי החמץ. יש לשטוף היטב את הפה והידיים ולהמשיך בארוחה עם הכלים הכשרים לפסח.

ב. שבת בבוקר: משתמשים בחלה או מצה עשירה

(1) אם רוצים לאכול חלה – יש להתפלל במניין מוקדם, לסיים את אכילת החלה ולשטוף את הפה לפני 9: 56. יש להמשיך הארוחה עם כלים כשרים לפסח. לסיים נקיון ואמירת "כל חמירא" לפני 11: 15.

(2) אם אוכלים מצה עשירה ונוהגים לפי הדעה המחמירה לענין סוף זמן אכילתה (ראה לעיל פסקה II.ג.א), אזי יש להתפלל במניין ראשון ולסיים לאכול את המצה העשירה לפני 9: 56. למקילים בעניין סוף זמן אכילת מצה עשירה (ראה לעיל פסקה II.ג.ב או ג), ניתן להתפלל במניין רגיל ולסיים את אכילת המצה העשירה עד 12: 39 אחה"צ או 3: 57 אחה"צ. בכל מקרה יש לומר "כל חמירא" לפני 11: 15. אפשר לומר זאת בבוקר לפני התפילה. אם אין כוונה להשתמש בחמץ כלל בשבת, אפשר לומר "כל חמירא" ביום שישי לאחר סילוק כל החמץ.

ג. סעודה שלישית:

(1) אפשרות אחת היא לאכול שתי ארוחות בבוקר עם הפסקה (טיול קצר או קריאת ספר). אם אוכלים חמץ, או שאוכלים מצה עשירה ונוהגים לפי הדעה המחמירה לענין סוף זמן אכילת מצה עשירה (ראה לעיל פסקה II.ג.א), אזי יש לסיים את אכילת החמץ או המצה עשירה של הארוחה השניה עד 9: 56 בבוקר. הנוהגים לאכול מצה עשירה עד חצות (ראה לעיל פסקה II.ג.ב), ניתן לאוכלה עד 12: 39 אחה"צ.

(2) אפשרות שניה היא לאכול מאכלים העשויים ממצה מטוגנת או מבושלת (ראה לעיל פסקה II.ג.א) או מצה עשירה (למקילים, ראה לעיל פסקה II.ג.ב). יש לברך מזונות ועל המחיה אלא אם כן אכלת 4 נפחים של כביצה (כ-2.7 מצות) שאז יש לברך המוציא (יחוה דעת ח"א, סימן צ"א, י"א וי"ב; או"ח סי' קס"ח, מ"ב סעי' כ"ד). יש לסיים לפני 3: 57 אחה"צ.

(3) אפשרות שלישית היא לאכול פירות, דגים, או דברי מאפה מקמח תפוח אדמה אפילו לאחר 3: 57. יש להקפיד לא לאכול יותר מדי כדי שיהיה תאבון לליל הסדר.

חג כשר ושמן